

ПЕДАГОГІЧНА ЕСТЕТИКА ТА ЕТИКА

УДК 37.015.31:17.022.1]:165.742(4)«13/15»

Борис Год, Наталія Год
м. Полтава

ДУХОВНІСТЬ У ВИХОВНІЙ ТРАДИЦІЇ ГУМАНІСТІВ ЕПОХИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ВІДРОДЖЕННЯ (КІНЕЦЬ XIV – XVI СТОЛІТТЯ)

У статті проаналізовано наукову та творчу спадщину мислителів і педагогів кінця XIV – XVI століття (Р. Агрікола, Ф. Ар'єс, Х. Вівес, Я. Вімпфелінг, Г. Громе, Дж. Колет, Піко делла Мірандола, Т. Мор, Еразм Роттердамський), виявлено тенецу, взаємозв'язки та взаємовпливи педагогічних ідей щодо формування духовно-моральної сфери людини; визначено сутність, зміст, методи та засоби духовного виховання та розвитку особистості, доведено їх актуальність у сучасних умовах подолання духовної кризи суспільства.

Ключові слова: *духовність, духовне виховання, «християнський гуманізм», етичні принципи, духовно-моральні цінності, релігійно-філософський рух «нове благочестя».*

Постановка проблеми. Прагнучи до створення демократичного суспільства й інтеграції в європейську спільноту, Україна має прилучитися до надбань її культури, у тому числі й педагогічної. У зв'язку з цим виникає необхідність ґрунтовнішого дослідження європейського досвіду освіти й виховання, який має бути переосмислений і творчо використаний теоретиками педагогіки та організаторами навчально-виховного процесу.

У нашому недавньому минулому, коли єдино правильною методологічною основою будь-якої науки виступала діалектико-матеріалістична філософія, роль релігії, церкви, загалом духовності в історії педагогічної думки фактично не розглядалися, а випадки звернення до неї сприймалися як помилкові й хибні. Проте релігія завжди справляла величезний

вплив на педагогічну думку та практику виховання. Особливо це стосується християнського вчення, у якому питання сенсу людського буття, совісті, честі, обов'язку завжди займали багато місця. А моральні норми в християнстві, на відміну від інших релігій, подаються не в формі заборони, а в формі позитивних приписів, заповідей – «дій саме так».

Сучасне християнство, наприклад, вважає головними моральними цінностями «вірність поставленій меті, здатність до співчуття, почуття надійності, безпеки, переконаність, прагнення до співпраці з іншими, мужність, наполегливість у досягненні мети, активне ставлення до життя, справедливість, вірність, почуття товарищескості» тощо. Не дивно, що велику увагу автори різних педагогічних систем приділяли християнським моральним нормам і цінностям. Не могли обійтися без них і теоретики та практики педагогічної справи епохи європейського Відродження, зокрема представники «християнського гуманізму», які запропонували низку пропозицій щодо виховання духовно розвиненої особистості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Педагогічні ідеї епохи європейського Відродження здавна привертали увагу дослідників (праці У. Бойда, Л. Брагиної, О. Варьяш, В. Володарського, У. Х. Вудварда, Е. Гарена, М. Гуковського, М. Демкова, М. Кареліна, О. Кудрявцева, Ф. Мануеля, К. Маннгейма, Н. Ревякіної, Л. Софронової, К. Шмідта та ін.). Концепції соціально-етичного та морально-духовного виховання розробляли вітчизняні та зарубіжні вчені (І. Бех, А. Бойко, Г. Васянович, О. Вишневський, І. Зязюн, І. Мар'єнко, О. Савченко, С. Сисоєва, В. Сухомлинський, О. Сухомлинська та ін.). Проте особливості процесу духовного виховання особистості в добу Ренесансу висвітлено поверхово.

Мета статті – на основі аналізу творів мислителів і педагогів кінця XIV – XVI століття (Р. Агрікола, Ф. Ар'єс, Х. Вівес, Я. Вімпфелінг, Г. Гроте, Дж. Колет, Піко делла Мірандола, Т. Мор, Еразм Роттердамський) визначити сутність, зміст, методи та засоби духовного виховання особистості.

Виклад основного матеріалу. Європейський гуманізм загалом мав спільну ренесансну основу, однак акценти в різних його течіях розставлялися по-різному. Це стосується й філологічних студій, і розробки проблем етики та виховання. Так, у країнах північного гуманізму (Нідерланди, Німеччина, Англія) питома вага етико-релігійних питань була більшою, ніж в Італії. Це зумовлене наростанням реформаційних тенденцій, а також іншими явищами «осені Середньовіччя». До останніх, зокрема, слід віднести релігійно-філософську течію й рух «нового благочестя» (*devotio moderna*), або «братів спільного життя», який був поширений у Німеччині та Нідерландах.

Педагогічний план «нового благочестя» представлений низкою ідей, пов'язаних із процесом духовного виховання і становлення особистості. Саме особистісний підхід, індивідуалізація лежали в основі педагогіки «братів спільного життя». Мова йшла про моральне вдосконалення особистості, яке досягалося наполегливою розумовою та емоційною працею. Заохочувалися саморефлексія й самоаналіз, увага зверталася на витонченість душевних рухів, емоційне сприйняття божественних істин. Ідеологи руху були переконані, що шлях до справжнього благочестя у кожної людини свій, індивідуальний.

Важливу роль у філософсько-релігійній доктрині «нового благочестя» відігравала ідея «наслідування Христа», відповідно до якої людина повинна суворо дотримуватися в повсякденному житті проголошених Спасителем етичних норм, діяти за законами справедливості, братерства й любові.

Засновник руху, девентерський учений і релігійний діяч Герт Гроте відзначався великою духовною активністю. «Праведним шляхом» християнина він і його прихильники вважали не монастирське усамітнення, а світське життя, працю, піклування про хворих і немічних, організацію освіти, пізніше – книгодрукування. Особливо слід відзначити їхній інтерес до виховання дітей і створення братських шкіл.

Особливістю педагогів «нового благочестя» був ще й тонкий психологізм, уміння працювати з учнями індивідуально, розмовляти з ними щиро й відверто. Велика увага приділялася культурі читання морально-релігійної літератури, яке перетворювалося на інтимний процес. Усе це вплинуло на тогочасне духовне життя населення Нідерландів і Німеччини та створило

передумови для сприйняття ренесансних ідей. Проте нідерландсько-німецький гуманізм ще довго зберігав «відданість церковній ортодоксії» (Брагіна, Варьяш, Володарский, 2001, с. 122). Це яскраво простежувалося у педагогічній діяльності Р. Агріколи, Якоба Вімпфелінга та інших.

Головним пропагандистом ідей духовності в Англії став гурток оксфордських інтелектуалів, до якого, крім Дж. Колета, входили Вільям Лілі, Томас Лінекр і Вільям Гросін та інші.

Абсолютизуючи людину, члени гуртка наділяли її майже божественними властивостями й безпосередньо прирівнювали до Бога, підносили до небес людську природу, говорили про здатність людини, подібно до Протея, набувати будь-якої форми та змінювати свою сутність. Удосконалюючи себе, людина спроможна вдосконалювати й своє оточення. «У цьому інтимно-творчому ставленні до світу вгадується відчуття рівнозначності потенцій людини й божества» (Кудрявцев, 1996, с. 22).

Палкий прихильник раціонального знання італієць Піко делла Мірандола також не заперечував релігії як форми пізнання вищих істин, «божественних справ». Проблему вдосконалення людини він пов'язував із релігією, акцент робив на духовності, а філософія, що трактувалася тоді як універсальна мудрість, на його думку, охоплювала й теологічні питання.

Ідеї Піко підтримували Томас Мор та іспанець Хуан Луїс Вівес, який у «Міфі про людину» (1518 рік) популярно виклав основні положення концепції Піко делла Мірандоли. Перед ними людина поставала здебільшого «...розумною, справедливою, товариською (socius), м'якосердою, поштивою, яка разом з усіма мешкає в містах, здійснює владу й сама підкоряється їй, дбає та піклується про благо й користь суспільства, нарешті, є істотою громадянською та соціальною» (Вивес, 1996, с. 290).

Європейські гуманісти, зокрема Дж. Колет, закликали очистити католицьку церкву від схоластичної хитромудрості та відновити справжній зміст учення Христа. Католицька церква, на їхню думку, не може виконати своєї виховної місії без реформ і морального оновлення.

Повернувшись у 1496 році з Італії, Дж. Колет читав студентам Оксфордського університету той курс публічних лекцій про тлумачення Послань апостола Павла, який став сенсацією англійського культурного життя (Софронова, 1991, с. 245).

Залишивши Оксфорд, гуманіст 1505 року став настоятелем собору Святого Павла, де виступав з яскравими, полум'яними проповідями, які були дійсно шедеврами теорії й практики морально-релігійного виховання. На слухачів діяла сама особистість проповідника, його глибока ерудиція, блискучий талант педагога та висока моральна чистота.

Колет добре розумів значення підготовки різнобічно освіченого, відданого християнським ідеалам молодого покоління. У гуртку «оксфордських реформаторів» розроблялася ідея всеохоплюючого оновлення суспільства шляхом просвіти, пропаганди моральності за зразком Євангелія і практики раннього християнства. Визнання величезної ролі релігійного виховання – характерна риса педагогічної концепції «оксфордців». Тому Дж. Колет проявив інтерес до шкільної педагогіки й виступив із проектом створення нової граматичної школи з гуманістичною програмою освіти й виховання. Поряд із латинською та грецькою мовами, діти повинні були прилучатися до християнської літератури, Нового Заповіту і творів Отців церкви. Коли у 1505 році помер батько Дж. Колета, залишивши йому велику спадщину, гуманіст здійснив свій давній план. Він відкрив при соборі Святого Павла школу, у якій навчалося 153 учні (Софронова, 1991, с. 247).

Це була світська школа, проте її статут не вимагав, щоб учитель був обов'язково світською людиною. Дж. Колет бачив учителя таким: «...це має бути людина здорова тілом, чесна, благочестива, освічена в галузі гарної й чистої латинської літератури, а також грецької, якщо це можливо, сімейна людина або самотня, або священик...» (Софронова, 1991, с. 256–257). У класі над кріслом учителя стояла якісно виконана статуя маленького Ісуса в позі учителя, над нею височів образ Бога-отця, який казав: «Слухайте його». Ці слова Дж. Колет написав за порадою Еразма Роттердамського. Усі учні, які входили до школи, або виходили з неї, вітали Христа гімнами. Образ Ісуса послужив Еразмові Роттердамському темою для серії віршів. Ось один із них:

Хлопчики, передусім, ви у мене навчайтеся,
Звичаї честі наслідуйте, потім до них
Благо науки і знань додавайте (Софронова, 1991, с. 265).

Так у доступній для дітей формі Еразм Роттердамський висловив кредо християнсько-гуманістичного виховання. Дж. Колет та інші педагоги школи Святого Павла з великою любов'ю ставилися до дітей (у статуті школи вони ніжно називалися «*parvuli Chrisiti*»). Там не застосовували тілесних покарань. Зі слів Еразма Роттердамського, англійський гуманіст «захоплювався чистотою й наївністю природи дітей, наслідувати яку Христос заповідав своїм учням; він любив порівнювати дітей з ангелами» (Софронова, 1991, с. 266). У передмові до підручника з граматики Дж. Колет звертався до учнів з такими словами: «...я прошу вас, малята і всі маленькі діти, щоб ви легко й з радістю вивчали цей невеличкий твір і старанно запам'ятовували. Я вірю у цей щасливий початок і в те, що згодом ви дійдете до досконалої літератури та станете, насамкінець, великими та високоосвіченими людьми. Простягніть же свої маленькі білі ручки до мене, бо я молюся за вас перед Богом» (Софронова, 1991, с. 266). Тут можна побачити й нове для Середньовіччя розуміння дитини й дитинства, тенденцію до створення дитячої релігії Христа, про яку говорить Ф. Ар'єс у багатьох своїх працях із розглядуваної проблеми.

Дж. Колет і його ідеї значною мірою вплинули на формування світогляду й педагогічне мислення Томаса Мора. Погляди автора «Утопії» на виховання, які сформувалися так само в руслі «християнського гуманізму», пов'язувалися з соціально-політичними завданнями перетворення суспільства на основі «справжньої» християнської етики в дусі вчення Христа (Stalla, 1995, p. 368). Недарма відомий дослідник світової утопічної думки К. Маннгейм розглядав її як спосіб демонстрації потреб епохи, доказ обмеженості діючих порядків (Mannheim, 1965, p. 19–20). А багато інших учених-істориків, філософів, психологів висловлюють ідею, що утопія є неминучим атрибутом суспільної свідомості як у минулому, так і сьогодні (Manuel, 1996, p. 9).

В «Утопії» педагогічним проблемам Т. Мор приділяв не так уже й багато уваги, але ми відчуваємо їхнє повне злиття з соціальним контекстом – пануванням на острові соціальної справедливості та громадського способу життя.

У вихованні на острові релігія відігравала велику роль. Її дух пронизував відносини чоловіків і жінок, батьків і дітей. Якщо звичай годування немовлят материнським молоком Т. Мор, очевидно, запозичив у Плутарха та Платона, то поведінка дітей під час трапези відповідала християнській ментальності. Вона дуже нагадувала зміст латинського трактату 1531 року «Про дисципліну та освіту отроків», де в розділі «Про поведінку під час прислуговування за столом» говориться: «Стій прямо, стуливши ноги, старанно спостерігай, чи немає в чомусь браку. Коли потрібно щось налити, або подати, або принести, прибрати, роби це ввічливо...» (Мор, 2001, с. 289).

Навчанням дітей у державі утопійців займалися священники. Як виховний засіб, там використовували богослужіння, проповіді, сповідь. «Священники утопійців відзначалися особливим благочестям...». Їх обирав народ (таємним голосуванням), вони були своєрідними «охоронцями традицій», їх обов'язок – «умовляння й напучування» (тобто фактично – виховання). Піклувалися вони передусім про моральність і добродетельність утопійців. Це вважалося важливою соціальною функцією, адже державний лад занепадав «від вад, які виникають через хибні думки...» (Мор, 2001, с. 326–327).

Неважко побачити, що релігійне виховання розумілося Т. Мором (2001) у дусі широкої віротерпимості. Розділ його твору, де мова йде про священників, дуже нагадує нам опис галльських жерців-друїдів; до того ж на острові були поширені культи сонця, місяця, інших планет. Дехто вшановував якусь окрему людину за її «доблесть і славу». «Але набагато більша і розсудливіша частина... вірила в якесь єдине божество... Йому одному вони приписували зародження, зростання, просування, зміни та кінець усіх речей...» (с. 321). Отже, без релігії Т. Мор не уявляв виховання, без благочестя – справжньої моральності. Легко й охоче визнали утопійці Христа. Вагому роль у цьому відіграла та обставина, що «Христові подобалося спільне життя, таке, яке існувало в них...» (с. 322).

Найбільш повно й ґрунтовно педагогічний аспект розуміння духовності гуманістами епохи європейського Відродження представив Еразм Роттердамський. Його духовна парадигма –

«філософія Христа» – сформувалася під впливом релігійно оновленого нідерландського руху «нового благочестя», ідей Джона Колета, флорентійського неоплатонізму та ранньохристиянської патристичної літератури.

Це було глибоке педагогічне вчення. Його основні положення гуманіст виклав у праці «Енхірідіон, або Зброя християнського воїна» (1501 рік). Енхірідіон – це символічний образ кинджала, посібника й порадики. Таку моральну зброю автор радив невпинно встромляти у власні груди, щоб стати в результаті важких випробувань справжнім християнином і справжньою високomorальною людиною.

Відправним пунктом «філософії Христа» Еразма Роттердамського стала притаманна ренесансному гуманізму «сакраменталізація античності» (Ревуненкова, 1989, с. 155). Змінити спотворену офіційною церквою свідомість християн він пропонував за допомогою поетів, ораторів, філософів Стародавнього світу та представників ранньої патристики. Глибокий інтерес до античної культури, бажання використати її у вихованні справжнього християнина – невід’ємна риса Еразмової «філософії Христа». Це знайшло відображення в педагогічних трактатах «Про мету навчання» і «Про словесне багатство» (1512 рік), в «Адагіях» – збірнику давніх прислів’їв і приказок. Антична думка настільки переплелася в Еразма з християнською, що він навіть стверджував, що найбільший із усіх епікурейців – Христос (діалог «Епікуреєць»). Він називав святим Сократа і бачив душі Вергілія Марона і Горація Флака серед блаженних («Благочестиве застілля»).

Але центральне місце в його комплексі морально-духовного виховання належить релігії. Релігійне виховання він трактував як виховання благочестя – світського, практичного, очищеного від схоластики та догматизму. Поділяючи релігію на істинну та хибну, внутрішню й зовнішню, особисту й церковну, гуманіст віддавав перевагу першим, а в Святому Письмі – Новому Заповіту.

Справжня віра не повинна зводитися до обрядовості. «Не кажи мені тут, що любов (до Бога – Б. Г., Н. Г.) у тому, щоб часто ходити до церкви, припадати до статуй святих, запалювати

свічки, повторювати завчені молитви. Нічого такого Богові не потрібно», – писав він у «Енхірідіоні». При цьому пояснював, що справжня віра, за апостолом Павлом, – це прагнення «створити ближнього, уважати всіх членами одного й того ж тіла, усвідомити, що всі єдині у Христі, радіти вдачі братів у Господі, як своїй, допомагати їх бідам, як власним. Звикніть направляти тих, хто помиляється, навчіть тих, хто не знає, допоможіть тим, хто страждає», – закликав гуманіст (Еразм Роттердамський, 1986, с. 157).

Як бачимо, Еразм Роттедамський (1986) вважав, що обрядовість не повинна заступати справжній зміст Христового вчення, тому повторював без утоми: «...Я чую й бачу, що багато хто зміст благочестя вбачає в одязі, їжі, постах, рухах тіла, співах... і про ближнього судить відповідно до цього та всупереч Євангелію...». Навіщо витрачати стільки грошей на «створення, прикрашання й збагачення храмів», до чого «стільки купелей, свічників, золотих статуй», стільки витрат на органи тощо, коли «брати й сестри наші, живі храми Христові, занепадають від голоду та байдужості ближніх?» (с. 158, 177). «Ти вшановуєш образ Христа, створений із дерева й каменю, та ще й розмальований фарбою, коли набагато благочестивіше віддати шану втіленню того розуму, який святим духом закарбований у текстах Писання» (Ревуненкова, 1989 с. 155).

Сьогодні доведено, що християнські гуманісти піддавали гострій критиці тогочасну католицьку церкву, моральний занепад священиків та інші вади суспільного життя. Водночас реформування релігії, оновлення засобів морально-духовного виховання Еразм Роттердамський (1986) уважав можливим лише на основі «наслідування Христа». Христос повинен, на думку гуманіста, впливати на віруючих безпосередньо всім своїм земним життям, кожною подією й словом. Він – моральний зразок, головний орієнтир у справжньому благочесті. Треба, щоби Христос був метою життя, «...до нього єдиного зверни всі прагнення, усі зусилля, усі справи та дозвілля. Знай, що Христос не пустий звук, а ніщо інше, як любов, щирість, терпіння, чистота – одне слово, усе, чого Він учив...» (с. 135). «Якщо ти нічого не любиш, окрім Христа... якщо біди всіх людей

хвилюють тебе, як свої власні, – тоді ти береш участь у богослужінні... дійсно духовно» (с. 147). Морально-духовна цінність образу Христа в Еразма Роттердамського реалізувалася в таких поняттях, як любов, доброта, сердечність, доброзичливість, чистота. Наслідування Христа, за гуманістом, – кращий засіб морально-духовного виховання. «Наш взірець – Христос, у ньому одному закладені передумови щасливого життя. Його можна наслідувати в усьому без винятку, а гарна людина – це прототип Христа», – зазначав мислитель (с. 166). Еразм Роттердамський був переконаний, що іншого прикладу добродеті немає, бо «...кожний, хто відхилиться від нього бодай на палець, відійде від правди й загубить дорогу...» (с. 163).

Гуманіст закликав якомога раніше розпочинати виховання християнина, бо ніщо не вкорінюється в людську душу, якщо не потрапляє туди з раннього дитинства. «Тому головна турбота християн повинна бути про те, щоби діти вже з коліски серед ніжностей годувальниць і батьківських поцілунків, у руках освічених людей жилися переконаннями, гідними Христа» (Еразм Роттердамський, 1986, с. 164). Ці чесноти виховуються прикладом батьківського благочестя: «...поза дитячими вушками мають бути дитячі пісеньки... Нехай діти не чують, як плаче мати від втрати речі, як, утративши сестру, вона кричить, що нещасна й залишена. Хай не чують вони батька, коли той дорікає, що хтось не віддячив за образу...» (с. 164). Усе це є порушенням заповідей Христових, поганим прикладом для наслідування.

У широкому спектрі питань, розглянутих Еразмом Роттердамським, були й самовиховання та самовдосконалення. Гуманіст закликав «...удосконалюватись у добрих звичаях... зберігати незаплямованими чистоту та добре ім'я... здобувати знання та засвоювати науки...» (Ревякина, 1989, с. 78). Особливої уваги Еразм Роттердамський (1969) надавав формуванню в молодій людині навичок саморефлексії, медитації та сповіді як засобу виховання. Вона повинна бути неформальною, регулярною й зверненою до самого Христа. «Христу сповідуватися нелегко, йому лише тоді сповідаєшся, коли проймаєшся ненавистю до свого гріха. І я викладаю йому все, як є, і гірко плачу, якщо завинив важко, – проливаю сльози, ридаю, кричу, благаю

милосердя», – говорив Еразмів герой Гаспар. Священику ж він сповідувався поверхово, відбираючи лише ті провини, які походять від злого умислу та гордині (с. 65–66). Взірцем для наслідування хлопчик обрав життя Христа, бо він – «...справжнє світло... вічне сонце», під його керівництвом Гаспар сподівався «досягти життя вічного», а головне – здійснити свої земні плани.

Актом високого духовного напруження була в гуманіста й молитва, де синтезувалися розум, воля й почуття віруючого. Вона індивідуалізована, орієнтує на особистісне ставлення до християнських істин.

«Християнський гуманіст» Еразм Роттердамський прагнув використати у вихованні справжній моральний зміст Святого Письма, передусім Нового Заповіту. Він неначе секуляризувався, пристосовувався до повсякденного життя людини. Спираючись на багатовіковий досвід християнства, поєднуючи його з античною спадщиною, гуманіст сформулював низку етичних принципів та цінностей, які заслуговують на увагу і в наші дні. Його улюбленим гаслом було: «Нічого надмірно!» Воно неодноразово повторювалося в «Адагіях», діалогах, «Розмовах за просто». Еразм Роттердамський (1969) учив: «За будь-яких обставин пам'ятай: нічого надмірно; краще середина; будь поблажливим до чужих звичаїв, на легкі вади дивись крізь пальці. Не зазнавайся, не тримайся надто вперто за власні погляди, але намагайся пристосуватися до смаків інших людей; нікого не ображай, нікому не супереч, будь з усіма ввічливим» (с. 557).

Саме в цих актуальних ідеях європейських гуманістів полягав виховний потенціал християнської доктрини. Основи духовності, християнської етики, які мала давню традицію, ставали доступними для широких кіл суспільства.

Висновки. У наш час, коли ведуться пошуки нових форм і методів духовно-морального виховання, коли постає проблема подолання духовної кризи молоді, а цивілізованим суспільством визнається роль релігії у вихованні підростаючого покоління, корисним є звернення до ідей і досвіду гуманістів епохи європейського Відродження, творча спадщина яких є багатою, різноплановою, а роздуми над розглядуваною проблемою перевірені багатовіковою практикою.

Список літератури

- Брагина, Л. М., Варьяш, О. И., & Володарский, В. М. (2001). *История культуры стран Западной Европы в эпоху Возрождения*. Л. М. Брагина (Ред.). Москва: Высшая школа.
- Бивес, Х. Л. (1996). Миф о человеке. *Чаша Гермеса: Гуманистическая мысль эпохи Возрождения и герметическая традиция*. Москва: Юристъ.
- Кудрявцев, О. Ф. (1996). «Великое чудо человек». *Чаша Гермеса: Гуманистическая мысль эпохи Возрождения и герметическая традиция* (с. 5–28). Москва.
- Мор, Т. (2001). Утопия. Эразм Роттердамский. *Воспитание христианского государя* (с. 229–335). Москва.
- Ревуненкова, Н. В. (1989). Эразм и Кальвин. Л. С. Чиколини (Ред.). *Эразм Роттердамский и его время* (с. 154–168). Москва: Наука.
- Ревякина, Н. В. (1989). Трактат Эразма «О воспитании детей» и итальянская гуманистическая педагогика первой половины XV в. Л. С. Чиколини (Ред.). *Эразм Роттердамский и его время* (с. 78–90). Москва: Наука.
- Софронова, Л. В. (1991). Грамматическая школа св. Павла: гуманистические принципы организации образования. К. И. Салимова, В. Г. Безрогова (Ред.). *Школа и педагогическая мысль Средних веков, Возрождения и начала Нового времени (исследования и материалы)* (с. 245–268). Москва: Издательство АПН СССР.
- Софронова, Л. В. (1991). Грамматическая школа св. Павла: гуманистические принципы организации образования. К. И. Салимова, В. Г. Безрогова (Ред.). *Школа и педагогическая мысль Средних веков, Возрождения и начала Нового времени (исследования и материалы)* (с. 245–268). Москва: Издательство АПН СССР.
- Эразм Роттердамский. (1969). *Разговоры запросто*. Москва: Художественная литература.
- Эразм Роттердамский (1986). Оружие христианского воина. В. В. Соколов (Ред.). *Философские произведения* (с. 90–217). Москва: Наука.
- Mannheim, K. (1965). *Ideologie und Utopie*. Frankfurt/Main: Schulte-Bulmke.
- Manuel, F. (1966). *Utopia and Utopia's Thought*. Boston: Houghton Mifflin.
- Stalla, B. (1995). Utopia, Sonnenstaat und das Labyrinth der Welt: Literarisch-paedagogische Analyse der Utopien von Morus, Campanella und Comenius. *Pedagogische Welt* (Jd. 49, 8.).

Borys Hod, Nataliia Hod

SPIRITUALITY IN THE EDUCATIONAL TRADITION OF HUMANISTS OF THE ERA OF THE EUROPEAN REVIVAL (END OF XIV – XVI CENTURY)

In connection with the integration of Ukraine into the European community, there is a need for a more substantive study of the European experience of education and upbringing, in particular the legacy of representatives of «Christian humanism». European humanism had a common Renaissance foundation, but the emphasis in different currents did not coincide.

The religious and philosophical movement «devoteo moderna» (founder G. Grote) was propagated in Germany and the Netherlands. Its representatives supported the individualization of education, moral perfection of the individual through persistent mental and emotional work, «imitation of Christ», reading religious

literature, caring for the sick and the unable. They had an initiative to establish fraternal schools, and later – the organization of book printing.

The main propagandist of the ideas of spirituality in England became the group of «Oxford intellectuals (reformers)» (V. Grossin, J. Colet, V. Lilly, T. Linekr, etc.). The group developed the idea of renewal of society through enlightenment, propaganda of morality on the model of Gospel and practices of early Christianity. J. Kolet called for the restoration of the true meaning of the teachings of Christ by addressing the project of creating a new grammatical school with a humanistic program of education and upbringing.

T. Moore and H. Vives continued the ideas of Pico della Mirandolly, partly Gallic priests-druids. T. Moore linked the spiritual development of a person with the socio-political transformations of society on the basis of «true» Christian ethics in the mould of the doctrine of Christ, a broad tolerance. The teaching of children in the state of utopians was practiced by priests as «"guardians of traditions».

«Philosophy of Christ» by Erasmus of Rotterdam was formed under the influence of «new piety», the ideas of J. Kolet, Florentine Neoplatonism and early Christian patristic literature. He believed that ritualism should not interfere with the true meaning of Christ's doctrine, urged as soon as possible to begin the upbringing of a Christian, to maintain self-perfection through reflection and confession. «Mentor of Europe» offered the actual ethical principles and values for the present.

In our time, when searches for new forms and methods of spiritual and moral education in the conditions of overcoming the spiritual crisis are conducting, it is useful to apply to the pedagogical ideas and experience of humanists of the epoch of the European Renaissance, verified by centuries of practice.

Keywords: *spirituality, spiritual education, «Christian humanism», ethical principles, spiritual and moral values, religious-philosophical movement «new piety», group of «Oxford intellectuals».*

References

- Brahyna, L. M., Variash, O. Y., & Volodarskyi V. M. (2001). *Ystoryia kultury stran Zapadnoi Evropy v epokhu Vozrozhdeniya*. [History of the culture of the countries of Western Europe during the Renaissance]. L. M. Bragina (ed.). Moscow: Vysshaja shkola.
- Vives, Kh. L. (1996). *Mif o cheloveke*. [Myth about man]. Bowl of Hermes: The Humanist Idea of the Renaissance and the Hermetic Tradition. Moscow: Jurist.
- Kudriavtsev, O. F. (1996). «Velykoe chudo chelovek». [«Great miracle man»]. Bowl of Hermes: The Humanist Idea of the Renaissance and the Hermetic Tradition, (pp. 5–28). Moscow.
- Mor, T. (2001). *Utopiia*. [Utopia]. Erasmus Rotterdam. Education of the Christian monarch (pp. 229–335). Moscow.
- Revunenkov, N. V. (1989). *Erazm i Kalvin*. [Erasmus and Calvin]. L. S. Chikolini (ed.). Erasmus of Rotterdam and his time (pp. 154–168). Moscow: Nauka.
- Reviakina, N. V. (1989). *Traktat Jerazma «O vospitanii detej» i ital'janskaja gumanisticheskaja pedagogika pervoj poloviny XV v.* [Treatise Erasmus «On the upbringing of children» and the Italian humanistic pedagogy of the first half of the XV century]. L. S. Chikolini (Ed.). Erasmus of Rotterdam and his time (p. 78–90). Moscow: Nauka.
- Sofronova, L. V. (1991). *Grammaticheskaja shkola sv. Pavla: gumanisticheskie principy organizacii obrazovanija*. [Grammar school of St. Paul: Humanistic principles of organization of education]. K. I. Salimova, V. G. Bezrokova (Eds.). School and pedagogical thought of the Middle Ages, Renaissance and the beginning of the New Age (research and materials) (pp. 245–268). Moscow: Publishing House of the Academy of Pedagogical Sciences of the USSR.

- Jerazm Rotterdamskij. (1969). Razgovory zaprosto. [Conversations are easy]. Moscow: Hudozhestvennaja literatura.
- Jerazm Rotterdamskij. (1986). Oruzhie hristianskogo voina. [The weapon of a Christian warrior]. V .V. Sokolov (ed.). Philosophical works (pp. 90–217). Moscow: Nauka.
- Mannheim, K. (1965). Ideologie und Utopie. Frankfurt/Main: Schulte-Bulmke.
- Manuel, F. (1966). Utopia and Utopia's Thought. Boston: Houghton Mifflin.
- Stalla, B. (1995). Utopia, Sonnenstaat und das Labyrinth der Welt: Literarich-paedagogische Analyse der Utopien von Morus, Companella und Comenius. Pedagogische Welt (Jd. 49, 8).

Одержано 11.12.2017 р.